

İbn-i Cevzî'yi, İbn-i Teymiyye'nin talebesi olan İbn-i Kayyim el-Cevziyye ile karıştırmamalıdır. İbn-i Kayyim 1292-1350 (H.691-751) târihleri arasında yaşamıştır. Aralarında bir buçuk asırlık bir zaman farkı vardır. Ayrıca îtikâd ve fikrî bakımdan farklı şahsiyetlerdir.

Ebü'l-Ferec Ehl-i sünnet, diğeri ise aşırı görüşleri dolayısıyla Ehl-i sünnetin başına ciddî gâileler açmış bid'at ehli biridir.

İbn-i Cevzî hazretlerinin doğum tarihi ihtilaflıdır. Kendisi bir yazısında şöyle demektedir: "Doğum tarihim araştırmadım. Ancak, babam 1120 (H.514) senesinde vefât etmişti. Annem, babamın vefâtında benim üç yaşlarında olduğumu söyledi." Bu açıklamayla İbn-i Cevzî'nin doğumu 1117 (H.511) senesi olmaktadır.

İbn-i Cevzî Bağdât'ın Habîb Sokağında dünyâya geldi. Babası vefât ettiğinde, kendisi çok küçüktü. Ona annesi ve halası baktı. Beş yaşına basınca, halası, Ebü'l-Fadl bin Nâsır Mescidine götürdü. İbn-i Cevzî burada vâaz dinlemeye başladı. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi.

Kendisi şöyle anlatır: "Hocam İbn-i Nâsır, beni küçüklüğümde birçok âlime götürdü. Onlardan ilim dinletti. Dinlediğim âlimlerin hepsinden bana icâzet (diploma) aldı. Hocalarımın büyüklüklerini bilen, onların hâllerine vâkıf olan arkadaşlarıma, hocalarımın herbirinden bir söz söyledim. Ders aldığım hocalarımın sayısı seksen yediydi."

Ebü'l-Ferec, Ebû Hâkim Nehrivânî'nin yanında yardımcıydı. İbn-üs-Senihal'in yaptırdığı medresede Ebû Hâkim, Ebü'l-Ferec'e fıkıh ve ferâiz okuttu. Bâb-ül-Özc'de Ebû Hâkim'in ders verdiği bir medrese vardı. Daha sonra Ebû Hâkim, bu medresede ders vermeyi tamâmen Ebü'l-Ferec'e bıraktı. Halîfe Müstadi, Ebü'l-Ferec'e çok hürmet ederdi. Ebü'l-Ferec halîfe için El-Mesbah-ül-Mudî' fî Devlet-il-Mustadi adlı eseri yazdı. Ayrıca En-Nasrû alâ Mısır adlı eseri de yazıp, halîfeye sundu. Bunun üzerine halîfe ona, Bâb-ı Bedr'de kendi huzûrunda vâaz etmesi için, 1172 (H.568) senesinde izin verdi. Ayrıca pekçok hediye gönderdi.

Ebü'l-Ferec, daha sonra Darb-i Dinâr'da bir medrese yaptırdı. Orada ilk dersi 1174 (H.570) senesinde verdi. Medresenin açıldığı ilk gün, çeşitli ilimlerden on dört ders verdiği bildirildi. Aynı sene kürsüde Kur'ân-ı kerîmi tefsîr etmesi son buldu. Binefşa'da bulunan medreseyi Ebû Câfer bin Sabbâg'dan teslim aldı. Vakıf defterine şöyle yazdı: "Burası İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in talebeleri için vakfedilmişti. Şimdi bana teslim edildi."

Medresede ders verdiği zaman, Kâdî'l-Kudât, Hacîb-ül-Bâb ve Bağdât fukahâsı hazır bulundu. Kendisine hilât giydirildi. Ebü'l-Ferec'in derslerini dinlemeye gelen halk, medresenin kapısında birikti. O da, üsûl ve fûrû' hakkında birçok ders verdi. Anlatmasındaki güzellik, iknâ etme ve senetleri ortaya koymadaki üstünlüğü, bid'at ehli ve îtikâdı bozuk olanların kalplerine büyük bir üzüntü verdi.

Bir ara Eshâb-ı kirâm düşmanlığı çoğaldı. Mahzen sâhibi (Hazîne bakanı) halîfeye mektup yazdı. Mektupta; "Eğer sen İbn-i Cevzî'den yardım istemezsen, Eshâb-ı kirâm düşmanlarıyla mücâdele edemezsin." diye bildirdi. Halîfe de İbn-i Cevzî hazretlerine yardım etmesi için mektup yazınca, o da vâz kürsüsünden insanlara şöyle hitâb etti. "Emîr-ül-Mü'minîn'e Eshâb-ı kirâm düşmanlarının çoğaldığı haberi ulaşmış. Bid'at ehli olanları yok etmek için fermân çıkardı. Size söylüyorum. Halktan Sahâbeye dil uzatanları duyarsanız bana haber verin. Onun evini başına yıkayım. Ömür boyu hapse attırayım. Eğer vâizlerden birisi de Sahâbeyi zemmederse, onlara da aynı şekilde zemmetmeyi yasaklıyorum." Bu vâzın tesiri büyük oldu. Halk, Eshâb-ı kirâm düşmanlarından uzaklaştı.

1178 (H.574) senesi Âşûre günü, İbn-i Cevzî, halîfenin de hazır bulunduğu bir cemâate vâaz verdi. Vâaz esnâsında halîfeye hitâben "Allahü teâlâ seni insanların başına âmir olarak vazifelendirdi. Birinin sana teşekkür eden olmasını istemez misin?" deyip, hapistekilerin durumunu imâ edince, halîfe bütün tutukluları serbest bıraktı.

Ebü'l-Ferec beş medresede ders verdi. Yüz binden fazla kişi onun vâazları sebebiyle tövbe etti. Binlerce kişi Eshâb-ı kirâma düşmanlığı bıraktı. Vâazlarında o kadar insan toplanırdı ki, başka hiçbir âlimin vâazında böyle kalabalığa rastlanmazdı. Vâaz meclislerinde halîfe, vezîr, sahib-ül-mahzen (hazîne bakanı) ve büyük âlimler bulunurdu. Ebü'l-Ferec ibni Cevzî'nin vâaz meclislerinin benzeri yoktu. Onun verdiği vâazlar büyük faydalar sağladı. Gâfilleri uyandırdı. Câhiller onun sözlerinden çok şeyler öğrendiler. Günahkârlar onun meclisinde tövbe ettiler. Birçok müşrik, orada müslüman oldu.

İbn-i Cevzî hazretleri, her yedi günde bir, Kur'ân-ı kerîmi hatm ederdi. Cumâ namazı ve vâaz vermek hâriç, evinden hiç çıkmazdı. Helâl olduğu kesin olarak bilinmeyen şeyi yemezdi. Bu âdetini ömrünün sonuna kadar devâm ettirdi.

İbn-i Cevzî'nin sûreti latîf, görünüşü tatlı, sesi yumuşak, hareketleri ölçülü, latîfeleri çok güzel idi. Zamanını boşa geçirmezdi. Bir günde dört forma yazardı. Bir senede elli veya altmış cild kitap ortaya çıkardı. Her ilimden bilgisi vardı. Fakat tefsîrde a'yândan (büyüklerden), hadîste hâfızlardan, târihte geniş bilgisi olanlardandı. Hanbelî fıkıh ilminde imâmdı. Vâazlarında çok güzel kâfiye yapması, kendisine has bir alışkanlığıydı. Kitaba bakmadan konuşursa çok güzel, rivâyetle konuşursa çok edebli idi. Sıhhatini korumağı gözetirdi. Mizacı latîf idi. Aklında kuvvet, zihninde keskinlik ifâdesi vardı. Daha çok piliç yerdı. Meyve yerini tutan içeceklerden içerdı. Kıymetli elbiseler giyerdi. Elbiseleri, beyaz yumuşak kumaştan ve güzel kokuluydu. Yetim olarak büyüdü. Hazır cevap olan İbn-i Cevzî, tatlı espiriler yapardı."

İbn-i Cevzî, Rûkn Abdüsselâm isminde bir zâtın iftirâsıyla Vâli tarafından hapse atıldı ve bir gemi ile Vâsıt'a getirildi. Vâli, İbn-i Cevzî için Derb-i Dinâr'da bir hücre ayırttırdı ve oraya hapsettirdi. İbn-i Cevzî, bu hücrede beş sene mahbus kaldı. Ona inanan halktan bir kısmı hücrelerine gelir, ondan vâaz dinlerlerdi. İbn-i Cevzî onlara bâzı şeyleri yazdırırdı.

İbn-i Cevzî hapisteyken elbisesini kendi yıkar, yemeğini kendi pişirirdi. Suyu kuyudan kendisi çekerdi. Hamama gitmeye veya başka bir şey için yanında bekçi olduğu hâlde dışarı çıkmasına izin verilmezdi. Yaşı sekseni geçmişti. Hapiste zamanını Kur'ân-ı kerîm okuyarak ve Allahü teâlâyâ ibâdet ederek geçirirdi. Akşam ile yatsı arasında üç-dört cüz Kur'ân-ı kerîm okurdu.

İbn-i Cevzî'nin çok sevdiği oğlu Yûsuf, o hapisteyken büyüdü ve vâaz vermeye başladı. Babası gibi çok güzel vâaz veriyordu. Vâazlarının güzelliğini halîfe Nâsır'ın annesi de duydu. Kendinin de bulunacağı bir mecliste vâaz vermesini, İbn-i Cevzî'nin oğlundan istedi. O da; "Babam, oğlunuz halîfe Nâsır tarafından hapsedirildi. Eğer onu serbest bırakırırsanız, biz de sizin isteğinizi yerine getiririz." diye halîfenin annesine haber gönderdi. Bunun üzerine halîfenin annesi, halîfe Nâsır'dan İbn-i Cevzî'yi serbest bırakmasını istedi. O da İbn-i Cevzî'nin serbest bırakılmasını emretti. İbn-i Cevzî, hapisten kurtulunca Bağdât'a döndü. Bağdât halkı onu büyük bir sevinç içinde karşıladı. Cumartesi günü Ümmül Halîfe Türbesinin yanında vâaz vereceği halka duyuruldu. Halk Cumâ namazından sonra türbenin etrafında yer tutmaya başladı. O gece çok yağmur yağdı. Yollar su ile doldu. Halk, gece yağmur dinince hemen yerleri temizlediler. Kireç ve toprak serpip, yaygılar yaydılar. İbn-i Cevzî hazretleri, sabah erkenden vâaz kürsüsüne çıktı. Medreselerde ders veren âlimler ve büyük evliyâ da orada hazır bulundular. İbn-i Cevzî'nin sesi Allahü teâlânın bir lütfu olarak kalabalığın en sonundakine kadar gidiyordu.

İbn-i Cevzî, 1201 (H.597) senesi Ramazân-ı şerîf ayının yedisinde Cumartesi günü, Ümmül Halîfe Türbesinin yanında son vâazını verdi. Bu vâazdan sonra beş gün hasta yattı. Cumâ gecesi akşam ile yatsı arasında evinde vefât etti. İbn-i Cevzî'yi Ziyâeddîn bin Sekîne ve Ziyâeddîn bin el-Cübeyr seher vaktinde yıkadılar. Sabahleyin, bütün Bağdât halkı evin önüne toplandı. Dükkânların hepsi kapatıldı. Tâbutu vâaz verdiği yer olan Ümmül Halîfe Türbesinin altına götürüldü. Oğlu İbn-i Kâsım namazını kıldırdı.

Sonra Mensûr Câmiine götürüldü. Burada da cenâze namazı kılındı. Çok kalabalık vardı. Görülmemiş bir gündü. Ahmed ibni Hanbel'in kabrinin yanında kazılmış mezara, ancak Cumâ namazı vakti ulaşıldı. O sene Ramazan ayı Temmuz'a rastladığı için çok sıcaktı. İbn-i Cevzî'nin vefâtına insanlar çok üzüldü ve ağladılar. Ramazan ayı boyunca kabri yanında hatimler okuyarak geceleyenler oldu.

Peygamber efendimizin hadîs-i şerîflerini yazdığı kalemleri açarken çıkan küçük yonga parçacıklarını topladı ve kendisi: "Ben ölünce, beni yıkayacağınız suyu bunlarla ısıtınız." diye vasiyet etti. İbn-i Cevzî hazretlerinin vasiyeti yerine getirildi. Yonga parçacıkları suyun ısınmasına yettiği gibi, bir mikdâr da arttı."

İbn-i Cevzî buyurdu ki: "Kim kanâat ederse, geçimi iyi olur. Kim tama' ederse (dünyâ lezzetlerini haram yollardan ararsa), geçim sıkıntısı çeker."

"Hâin korkak, sâlih cesur olur."

"İyi niyetle mal kazanmak, mal kazanmamaktan iyidir."

"Dünyâ arzuları olmayan kimsenin sultanlarla görüşmesinde zarar yoktur."

"Dünyâ, Allahü teâlânın evidir. sâhibinin izni olmadan bu evde tasarrufta bulunan hırsızdır."

Bir gün münâcâtında buyurdu ki: "Yâ İlâhî! Senden haber veren dile azâb etme! Sana delâlet eden ilimlere bakan göze de azâb etme! Senin hizmetinde yürüyen ayağa, Resûlünün hadîslerini yazan ele de azâb etme! İzzetin hakkı için beni Cehennem'e atma! Cehennem ehli

de, dünyâ da biliyordu ki, ben senin dînini muhafaza etmeğe çalıştım.

Yâ Rabbî! Senin için dökülen göz yaşlarına rahmet et! Sana kavuşamadığı için yanan ciğere rahmet et! Sana karşı âcizim, yalvarırım."

İbn-i Cevzî'nin bir hayli eseri vardır. Kendisi, üç yüz kırktan fazla olduğunu söylemektedir. Hadîs ve hadîsin bölümlerine dâir yazdığı kitaplar gibi kimse tasnif yapmamıştır. Bir eser yazarken, kitâbın tertîbini, bâblara ayrılmasını güzel yapardı. Toplama ve yazma konusunda çok kâbiliyetliydi.

Kendisi "İlk tasnif ve telif ettiğim eser, on üç yaşındayken Kur'ân-ı kerîm ilimleri ve Kur'ân-ı kerîm ilimleriyle ilgili tasniflerin tesbiti kitabıdır." demektedir.

Bilinen eserlerinin bazıları şunlardır:

1) Zâd-ül-Mesîr fî İlm-it-Tefsîr: Dört cildlik bir eserdir. 2) Teysîr-ül-Beyân fî Tefsîr-il-Kur'ân, 3) Teysîr-ül-Beyân fî Tefsîr-il-Garîh, 4) Garîb-ül-Garîb, 5) Nüzhet-ül-Uyûn, 6) El-İşâretü ilel Kırâat-il-Muhtâre, 7) Tezkiret-ül-Müntebihî fî Uyûn-il-Müştebeh, 8) Fünûn-ül-Efnân fî Uyûni Ulûm-il-Kur'ân, 9) Vird-ül-Egsân fî Fünûn-il-Efnân, 10) Umdet-ur-Râsih fî Ma'rifet-il-Mensûh ven-Nâsih, 11) El-Musaffâ, 12) Sebt-üt-Tesânif fî Usûl-id-Dîn, 13) Muntekâd-ül-Mu'temed, 14) Minhâc-ül-Vüsûl ilâ İlm-il-Usûl, 15) Beyân-ü Gaflet-ül-Kâil bi Kademi Ef'âlil İbâd, 16) Gavâmid-il-İlâhiyyât, 17) Meslek-ül-Akl, 18) Minhâc-ü Ehl-i İsâbe, 19) Es-Sirr-ül-Masûn, 20) Def'u Şübhe-tit-Teşbih, 21) Er-Reddû alel Müteassıbil Anîd, 22) Telbîs-ül-İblîs, 23) El-Mugnî, 24) El-Vefâ.

KIZI O'NUN NİKAHI ALTINDA BULUNANDIR

Bağdât'ta Ehl-i sünnet ile bid'at fırkaları arasında mücâdele çıktı. Hangi tarafın haklı olduğu hakkındaki konuşma uzadı. İki taraf da İbn-i Cevzî'nin cevâbına râzı olup, hükmünü, geçmiş kapatacak bir belge olarak kabûl edeceklerdi. İçlerinden birisi İbn-i Cevzî'ye; "Âlemlere rahmet olarak gönderilen Resûlullah efendimizden sonra, insanların, yâni ümmetin en üstünü kimdir?" diye sordu. İbn-i Cevzî hiç düşünmeden; "Kızı, O'nun nikâhı altında bulunandır." dedi. İki taraf da bu söze râzı oldular. Çünkü hazret-i Ebû Bekr'in kızı, Peygamber efendimizin nikâhı altında ve Resûlullah efendimizin kızı da hazret-i Ali'nin nikâhı altında idi. Bu cevâbı her iki taraf da kendilerine çektiler.